

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
„ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА
ПРАВНИХ СИСТЕМА У XXI ВИЈЕКУ”

ЗБОРНИК РАДОВА

MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
„IZAZOVI I PERSPEKTIVE RAZVOJA
PRAVNIH SISTEMA U XXI VIJEKU”

ZBORNİK RADOVA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT
OF LEGAL SYSTEMS IN THE XXI CENTURY”

CONFERENCE PROCEEDINGS

ПОСЕБНУ ЗАХВАЛНОСТ ИСКАЗУЈЕМО ПРЕДСЈЕДНИКУ РЕПУБЛИКЕ
СРПСКЕ, ГОСПОДИНУ МИЛОРАДУ ДОДИКУ ЗА ФИНАНСИЈСКУ ПОДРШКУ У
ОРГАНИЗАЦИЈИ IV МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА „ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ
РАЗВОЈА ПРАВНИХ СИСТЕМА У XXI ВИЈЕКУ“, КАО И МИНИСТАРСТВУ ЗА
НАУЧНОТЕХНОЛОШКИ РАЗВОЈ И ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.

СУОРГАНИЗАТОР / CO-ORGANIZER

INTERNATIONAL CHAIR IN BIOETHICS

ПАРТНЕРИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ :
PARTNERI KONFERENCIJE :
CONFERENCE PARTNERS :

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF LAW

ISSN 3029-3529 (Online) ISSN 2831-1310 (Print)

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
„ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА
ПРАВНИХ СИСТЕМА У XXI ВИЈЕКУ”
ЗБОРНИК РАДОВА
Година IV, број 4 (2024)
Том I

MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
„IZAZOVI I PERSPEKTIVE RAZVOJA
PRAVNIH SISTEMA U XXI VIJEKU”
ZBORNİK RADOVA
Godina IV, broj 4 (2024)
Tom I

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT
OF LEGAL SYSTEMS IN THE XXI CENTURY”
CONFERENCE PROCEEDINGS
Year IV, No. 4 (2024)
Vol. I

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
**„ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА
ПРАВНИХ СИСТЕМА У XXI ВИЈЕКУ”**
ЗБОРНИК РАДОВА

ИЗДАВАЧ:

Правни факултет Универзитета у Бањој Луци
Булевар војводе Степе Степановића 77, Бања Лука
телефон: +387 (51) 339-002
е пошта: info@pf.unibl.org
веб: <https://pf.unibl.org/>

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

Проф. др Жељко Мирјанић

УРЕДНИЦИ:

Проф. др Игор Милинковић

Доц. др Бојан Влашки

Доц. др Стојана Петровић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:

Санда Гверо, ма

ЛЕКТУРА:

Проф. Драгана Брковић

Проф. Мирјана Гаћановић Борић

ШТАМПА:

Графид д.о.о. Бања Лука

ЗА ШТАМПАРИЈУ:

Бранислав Иванковић

Тираж: 100

НАУЧНИ ОДБОР:

Проф. др Жељко Мирјанић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Руи Нуњеш, Универзитет у Порту
Проф. др Игор Милинковић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Бојан Милисављевић, Универзитет у Београду
Проф. др Војин Ракић, Центар за биоетичке студије
Др Марта Сјеничић, Институт друштвених наука у Београду
Проф. др Франческо Палермо, Институт за упоредни федерализам
Проф. др Јенс Воелк, Универзитет у Тренту
Проф. др Владимир Ђурић, Институт за упоредно право у Београду
Проф. др Матеја Ђуровић, Кингс Колеџ Лондон
Проф. др Снежана Пантовић, Универзитет Црне Горе
Проф. др Ивана Туцак, Универзитет у Осиеку
Проф. др Ајелет Блецер-Пригат, Колеџ у Ход Хашарону
Проф. др Катаржина Миасковска Даскиевец, Универзитет у Лублину
Проф. др Јоле Фарњоли, Универзитет у Берну
Проф. др Малина Новкиришка, Универзитет у Софији
Проф. др Јанез Крањц, Универзитет у Љубљани
Проф. др Дијана Зрнић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Нина Кршљанин, Универзитет у Београду
Проф. др Анатолијс Кривинш, Универзитет Даугавпилс
Доц. др Бојан Влашки, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Анка Кекез Коштро, Универзитет у Загребу
Доц. др Маја Сахацић, Универзитет у Утрехту

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР:

Проф. др Жељко Мирјанић, декан
Проф. др Зоран Васиљевић, продекан за наставу
Доц. др Бојан Влашки, продекан за научно-истраживачки рад
Проф. др Игор Милинковић
Проф. др Милијана Буха
Проф. др Мирјана Мишкић
Доц. др Стојана Петровић
Санда Гверо, ма
Игор Поповић, ма
Драган Миличић
Сузана Бабић

СЕКРЕТАРИЈАТ:

Дејан Пилиповић, ма
Роберт Шврака, ма
Босиљка Чубриловић Стаменић, ма
Милица Костовски, ма
Марко Ромић, ма
Игор Мирјанић, ма

MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
**„IZAZOVI I PERSPEKTIVE RAZVOJA
PRAVNIH SISTEMA U XXI VIJEKU”**
ZBORNIK RADOVA

IZDAVAČ:

Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
Bulevar vojvode Stepe Stepanovića 77, Banja Luka
telefon: +387 (51) 339-002
e poшта: info@pf.unibl.org
web: <https://pf.unibl.org/>

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:

Prof. dr Željko Mirjanić

UREDNICI:

Prof. dr Igor Milinković

Doc. dr Bojan Vlaški

Doc. dr Stojana Petrović

TEHNICKI UREDNIK:

Sanda Gvero, ma

LEKTURA:

Prof. Dragana Brković

Prof. Mirjana Gaćanović Borić

ŠTAMPA:

Grafid d.o.o. Banja Luka

ZA ŠTAMPARIJU:

Branislav Ivanković

Tiraž: 100

NAUČNI ODBOR:

Prof. dr Željko Mirjanić, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Rui Nunješ, Univerzitet u Portu
Prof. dr Igor Milinković, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Bojan Milisavljević, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Vojin Rakić, Centar za bioetičke studije
Dr Marta Sjeničić, Institut društvenih nauka u Beogradu
Prof. dr Frančesko Palermo, Institut za uporedni federalizam
Prof. dr Jens Voelk, Univerzitet u Trentu
Prof. dr Vladimir Đurić, Institut za uporedno pravo u Beogradu
Prof. dr Mateja Đurović, Kings Koledž London
Prof. dr Snežana Pantović, Univerzitet Crne Gore
Prof. dr Ivana Tucak, Univerzitet u Osijeku
Prof. dr Ajelet Blecer-Prigat, Koledž u Hod Hašaronu
Prof. dr Kataržina Miaskovska Daskievic, Univerzitet u Lublinu
Prof. dr Jole Farnjoli, Univerzitet u Bernu
Prof. dr Malina Novkiriška, Univerzitet u Sofiji
Prof. dr Janez Kranjc, Univerzitet u Ljubljani
Prof. dr Dijana Zrnić, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Nina Kršljanin, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Anatolijs Krivinš, Daugavpils Univerzitet,
Doc. dr Bojan Vlaški, Univerzitet u Banjoj Luci
Doc. dr Anka Kekez Koštro, Univerzitet u Zagrebu
Doc. dr Maja Sahadžić, Univerzitet u Utrehtu

ORGANIZACIONI ODBOR:

Prof. dr Željko Mirjanić, dekan
Prof. dr Zoran Vasiljević, prodekan za nastavu
Doc. dr Bojan Vlaški, prodekan za naučno-istraživački rad
Prof. dr Igor Milinković
Prof. dr Milijana Buha
Prof. dr Mirjana Miškić
Doc. dr Stojana Petrović
Sanda Gvero, ma
Igor Popović, ma
Dragan Miličić
Suzana Babić

SEKRETARIJAT:

Dejan Pilipović, ma
Robert Švraka, ma
Bosiljka Čubrilović Stameniće, ma
Milica Kostovski, ma
Marko Romić, ma
Igor Mirjanić, ma

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
**“CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT
OF LEGAL SYSTEMS IN THE XXI CENTURY”**
CONFERENCE PROCEEDINGS

PUBLISHER:

Faculty of Law, University of Banja Luka
Bulevar vojvode Stepe Stepanovića 77, Banja Luka
phone: +387(51)339-002
email: info@pf.unibl.org
web: <https://pf.unibl.org/>

EDITOR IN CHIEF:

Prof. Željko Mirjanić, PhD

EDITORS:

Prof. Igor Milinković, PhD
Asst. Prof. Bojan Vlaški, PhD
Asst. Prof. Stojana Petrović, PhD

TECHNICAL EDITOR:

Sanda Gvero, MA

PROOFREADING:

Prof. Dragana Brković
Prof. Mirjana Gaćanović Borić

PRINT:

Grafid d.o.o. Banja Luka

FOR PRINT:

Branislav Ivanković

Edition: 100

SCIENTIFIC COMMITTEE:

Prof. Željko Mirjanić, PhD, University of Banja Luka
Prof. Rui Nunes, PhD, University of Porto
Prof. Igor Milinković, PhD, University of Banja Luka
Prof. Bojan Milisavljević, PhD, University of Belgrade
Prof. Vojin Rakić, PhD, Center for Bioethical Studies
Marta Sjeničić, PhD, Institute of Social Sciences in Belgrade
Prof. Francesco Palermo, PhD, Institute for Comparative Federalism
Prof. Jens Woelk, PhD, University of Trento
Prof. Vladimir Đurić, PhD, Institute for Comparative Law in Belgrade
Prof. Mateja Đurović, PhD, King's College London
Prof. Snežana Pantović, PhD, University of Montenegro
Prof. Ivana Tucak, PhD, University of Osijek
Prof. Ayelet Blecher-Prigat, PhD, College of Law and Science in Hod Hasharon
Prof. Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz, PhD, University of Lublin
Prof. Iole Fagnoli, PhD, University of Bern
Prof. Janez Kranjc, PhD, University of Ljubljana
Prof. Malina Novkirishka, PhD, University of Sofia
Assoc. Prof. Dijana Zrnić, PhD, University of Banja Luka
Assoc. Prof. Nina Kršljanin, PhD, University of Belgrade
Assoc. Prof. Anatolijs Krivins, Daugavpils University
Asst. Prof. Bojan Vlaški, PhD, University of Banja Luka
Asst. Prof. Anka Kekez Koštro, PhD, University of Zagreb
Asst. Prof. Maja Sahadžić, PhD, University of Utrecht

ORGANIZING COMMITTEE:

Prof. Željko Mirjanić, PhD, Dean
Prof. Zoran Vasiljević, PhD, Vice dean for teaching
Asst. Prof. Bojan Vlaški, PhD, Vice dean for scientific research
Prof. Igor Milinković, PhD
Assoc. Prof. Milijana Buha, PhD
Assoc. Prof. Mirjana Miškić, PhD
Asst. Prof. Stojana Petrović, PhD
Sanda Gvero, MA
Igor Popović, MA
Dragan Miličić
Suzana Babić

SECRETARIAT:

Dejan Pilipović, MA
Robert Švraka, MA
Bosiljka Čubrilović Stamenić, MA
Milica Kostovski, MA
Marko Romić, MA
Igor Mirjanić, MA

НОВИ УСТАВНИ ИНСТИТУТИ У ЕВРОПИ: ЗАПАЖАЊА О КОРИСНИМ И НЕПОВОЉНИМ АСПЕКТИМА ШИРЕЊА УСТАВНЕ МАТЕРИЈЕ

Владимир Микић¹

Институт за упоредно право

Сажетак: Проширивање садржине устава има своје позитивне и мање повољне учинке. Конституционализација тема које су раније биле уређиване на подуставном нивоу нарочито је узела маха на европском уставном подручју. Уставно нормирање све већег броја правних установа и друштвених појава коси се са достојанством устава, али истовремено има за последицу мању могућност произвољног регулисања бројних питања на подуставном нивоу.

Повољан аспект посматраног тренда састоји се у разграђивању уставних решења у делту појединачних оригиналних израза конституентне власти. Уочљива је све чешића конституционализација улоге независних регулаторних органа, али и постепено издизање на уставни ранг норми о заштити потрошача или проширења круга темељних права. С друге стране, приметно је непосредно преношење садржине међународних докумената из области људских права у уставе, уз пропратно штетно премештање тежишта уставног текста ка области људских права. Тематски садржај бројних устава превише је униформне природе за добар укус теорије која тврди да је устав израз суверености државе и субјеката који номинално располажу националним уставотворним капацитетом.

Експанзионизам уставног права јавља се као поједностављен одраз потреба које су препознате на неком другом месту и у туђим, сасвим особеним, политичким околностима и друштвеним приликама. У раду се указује на начине на које је могуће отклонити наведене недостатке, у сврху заштите достојанства устава и промовисања изражавања аутентичне уставотворне власти, на основу закључака до којих води анализа важећих устава европских држава.

Кључне речи: уставна материја; упоредно уставно право Европе; уставни институти

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Устави европских држава у све већој мери одликују се продирањем у широки распон питања која се њима уређују. Свакако, реч је о глобалној тенденцији, пошто се границе *materiae constitutionis* широм света растежу преко разумних обзира. Ипак, чини се да је

¹ Научни сарадник, Институт за упоредно право, Теразије 41, Београд, Република Србија, v.mikic@iup.rs, mikic.vlada@gmail.com, ORCID iD: 0009-0001-8706-4175.

нормативна грађа устава у Европи све шира и због темељног утицаја права Европске уније и права Савета Европе на садржину уставне материје. Уставноправно ирелевантни институти заузимају место потенцијално важнијим (новим) елементима уставне материје, оптерећујући уставни документ садржином чије место у неким случајевима није ни у законодавним оквирима регулисања друштвених односа. Овим се несумњиво дубље угрожава *достојанство устава* као једна од драгоценијих вредности савременог упоредног уставног права.

Нарочито забрињавајући тренд у упоредном праву представља вишедеценијска пракса некритичког преузимања садржине устава других земаља. Уставописци радо „позајмљују“ решења формулисана за једно (али, неко *друго*) одређено друштво. Такав приступ најодговорнијем задатку академских и политичких субјеката у области формирања и стабилизовања уставног система ни на који начин не помаже стварању аутентичне, оригиналне и креативне грађе, чији би саставни делови могли да допринесу развоју упоредног уставног права.

Ипак, у једном броју уставних докумената јављају се нове категорије. То су институти чијим се присуством обогаћује мозаик раније установљених институција и појмова, али и људских права и основних слобода. То се односи, првенствено, на признавање права човека на воду, заштиту потрошача, забрану клонирања, увођење институције јавног бележничтва, али и организацију и рад независних регулаторних тела. Потенцијално, заштита основних личних и колективних права добиће заштиту у форми конституционализације и у областима у којима раније није био лако замислив њихов искорак из зоне стриктно законодавне материје. У исто време, новим продорима у поље уставности европских држава не би била повређена темељна правила очувања минимализма уставне садржине. На тај начин максима *de minimis non curat lex* не би била пресељена у историју уставне науке, односно правне науке у целини.

У првој целини рада анализирана је тенденција константног проширивања уставне материје у државама Европе. Други део посвећен је истраживању „преписивачке“ уставности – тренда у складу са којим један број уставописаца посеже за већ готовим решењима садржаним у неком уставу-узору, или више њих. Целини посвећеној закључним разматрањима претходи део у којем се излажу нове установе које добијају све више места у уставу, од нових органа са све важнијим управним функцијама до заштите потрошача.

2. ТРЕНД ПРОШИРИВАЊА УСТАВНЕ МАТЕРИЈЕ

Сведочимо експанзионизму уставне материје у европским државама. Бројне законске установе „преселиле“ су се у устав. Хипертрофирана, екстензивна садржина устава постала је стандард који прети да угрози његове особите и (вероватно) непромењиве карактеристике. Идеја о минимализму обима уставног документа далеко је од реализације, посебно због чињенице да је на снази тенденција ширења уставноправне заштите темељних људских права и основних слобода. У поље уставне материје задира све више грађе, нарочито у области процесног права, водећи континуираној компромитацији достојанства устава и контаминацији уставне материје, посебно уколико се уместо опредељења за редукционистички текстуални приступ уставописац опредељује за посезањем за неуверљивим и често преписаним реторичким „украсима“ уставног акта.

Према речима једног белгијског аутора, „трајни устав је по правилу сажет (*laconique*)“ и „тежи суштини (*va à l'essentiel*)“ „не губивши се у неважним детаљима“.² Устав, по исказу другог, *нашег*, аутора, свакако, „није „сваштара“ да се у њега смештају и норме које својом садржином и природом нису достојне највишег правног акта.“³ Устав „предњачи међу правним актима, поред осталог, и по политури својих одредаба“,⁴ подсећа нас велико име српске уставноправне науке.

Све опсежнији каталог људских права, као и инструмената и механизма за њихову заштиту, значајно оптерећује уставне текстове. Тако, „ако се модерност устава одређује према томе колико је богата листа гарантованих људских права, модерни устави не оскудевају у том погледу“, јер су „често оптерећени одредбама о људским правима, тако да су одредбе о систему власти донекле добиле другоразредни значај.“⁵ Уместо само руководних начела, у уставима су садржане читаве целине унутар којих су *ad verbum* преузета решења прописана релевантним међународним документима. Устав треба да „садржи дубоке и значајне тенденције једног друштва“ и његова материја мора да буде удаљена од „ефемерног и свакодневног“,⁶ јер у њему „нема места за емоције или елоквентност“.⁷

На нази је „рококо“ правни метод: (и)релевантна питања обрађују се у уставима превише опсежно,⁸ па се у уставима често налази и *парауставна* материја. Примера има више него довољно. Устав Аустрије из 1920. године – који је поново у целости ступио на снагу 1945. године – нуди дефиницију „главног пребивалишта“ (*Hauptwohnsitz*): оно се заснива тамо где се лице настанило са намером да тамо успостави „средиште својих животних односа (*den Mittelpunkt ihrer Lebensbeziehungen*)“ (чл. 6 ст. 3). Устав свакако није место за дефинисање појма главног пребивалишта. Једна од најстаријих федерација на свету има уставни документ у којем је наведено да она, уз учешће њених федералних јединица (кантона), „утврђује начела примењива на приступ младих увежбавању музике и охрабривање музичких талената“ (чл. 67а ст. 3 Устава Швајцарске из 1999. године). Према одредби чл. 41 ст. 3 Устава Црне Горе из 2007. године, неповредивост дома јемчи се и захтевом да се претрес дома врши у присуству најмање два сведока. У складу са одредбом чл. 184 ст. 4 Устава Републике Србије из 2006. године,⁹ буџет Аутономне покрајине Војводина „износи најмање 7% у односу на буџет“ државе, при чему се три седмине буџета те јединице регионалне аутономије „користи за финансирање капиталних расхода“. Ово решење је апсолутни изузетак у односу на уобичајену уставну материју, у смислу да нема пандана у упоредном уставном праву. Логичка поставка да се суверено својство државе подразумева, па не постоји потреба да се оно изричито помиње у уставу,¹⁰ није спречила уставописце да управо тако поступе,

² Verdussen, 19.

³ Петров, 2022, 40.

⁴ Марковић, 2006, 44.

⁵ Петров, 2022, 29.

⁶ Verdussen, 12.

⁷ Marković, 2004. 2.

⁸ Friedman, 444.

⁹ Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/2006 и 115/2021.

¹⁰ Марковић, 159.

напомињући да је држава устава суверена.¹¹ Реч је о *савршено* непотребном додатку уставној грађи, јер таква одредба нема никаквих практичних правних ефеката.

3. „ПРЕПИСИВАЊЕ“ УСТАВА КАО ТЕНДЕНЦИЈА

Готово уједначена фразеологија јавља се у низу устава европских држава, на бројним местима. Постоји низ примера „преписивачке“ уставности. Поједини уставни *сумњиво* личе на неке друге, историјско-хронолошки старије уставне документе других држава. Можда је ова делатност потекла из разлоза корисности (*utilis causa*) употребе метода брзе припреме усвајања уставног документа, али поступак сравњивања преписа са оригиналом свакако не доприноси аутентичном уставном развоју било које од европских држава. Тако, истоветна систематика и структура устава, распоред овлашћења и одговорности најзначајнијих институција, па и идентична терминологија, остављају утисак о постојању праксе постојања и коришћења „устава на послужавнику“, у смислу неформалне рецепције *туђих* устава.

Истоветност формулација у различитим (бројним) уставима европских држава постиже се и дословним преношењем одредаба основног континенталног документа у области заштите људских права – Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода Савета Европе из 1950. године (ЕКЉП). То је видљиво из одредаба посвећених забрани дискриминације, забрани мучења и новечног поступања, забрани ропства и слично. Уз то, према Уставу Босне и Херцеговине из 1995. године, ЕКЉП ужива непосредну примену у тој земљи (чл. II ст. 1), а изреком се помиње као извор уставног права још и у Уставу Албаније из 1998. године (чл. 17 ст. 3), Уставу Кипра из 1960. године (чл. 5), Уставом Сан Марина из 1974. године (чл. 1 ст. 3), те основним уставним документом Шведске (чл. 19 Поглавља 2 и чл. 6 Поглавља 10 Инструмента владавине из 1974. године).¹²

Налик томе, поједине државе примиле су на себе *уставну* обавезу поштовања права Европске уније. То је случај са: Уставом Италије из 1947. године (чл. 117 ст. 1), Уставом Мађарске из 2011. године (чл. „Е“ ст. 3), Уставом Малте из 1964. године (чл. 65 ст. 1), Уставом Хрватске из 1990. године (чл. 145. ст. 1 и ст. 4 и чл. 146 ст. 1-2), Уставом Пољске из 1997. године (чл. 91 ст. 3), Уставом Румуније из 1991. године (чл. 148 ст. 4) и Уставом Ирске из 1937. године, држави у којој комунитарно право има „правну снагу закона“ (*ó fheidhm dlí a bheith acu sa Stát; having the force of law in the State*) (чл. 29.4 ст. 6).

Интернационализација, или „европеизација“ уставног права, ствара простор за све већу могућност „пресликавања“, или униформизације одређених уставних решења. Ипак, као посебно проблематично решење јавља се појава непосредног *преписивања* решења садржаних у уставима других земаља. Реч је о својеврсној *компилаторској* уставности.

¹¹ Чл. 1 *Устава Ирске* из 1937. године; чл. 2 *Устава Летоније* из 1992. године; чл. 4 ст. 1 *Устава Руске Федерације* из 1993. године; чл. 2 ст. 1 *Устава Украјине* из 1995. године. Сувереност државе је „ванвременска“ (*aegumati*) (чл. 1 ст. 2 *Устава Естоније* из 1992. године), па држава „има супрематију (*верховенство*) и пуну власт (*полнота власт*) над целином њене територије и примењује независну унутрашњу и спољну политику“ (чл. 1 ст. 2 *Устава Белорусије* из 1996. године).

¹² *Инструмент владавине* један је од четири уставна документа Шведске, државе која нема устав кодификован у форми једног јединственог документа.

Уистину, у Европи постоји немали број уставописаца који су превише заузети неоригиналним послом као што је преписивање *туђих* уставних формулација.

Најупадљивија сличност на том плану постоји између Устава Румуније (оригинал) и Устава Молдавије из 1994. године (копија). Слично, мада мање упечатљиво, важи за Устав Републике Србије (копија) и Устав Словеније из 1991. године. Оригиналне документе, који су постали предмет преписивања, чине и: Устав Италије, који је у великој мери преписан од стране уставописаца из Малте и Хрватске, Устав Исланда из 1944. године (чија бројна решења су садржана у Уставу Данске из 1953. године), те Устав Белгије из 1831. године (новелиран новим уставним документом из 1994. године), чија је садржина пренета у Устав Луксембурга из 1868. године (који је, разумно, претрпео бројне измене) и Устав Монака из 1962. године. Најбољи пример на том плану представља Устав Руске Федерације из 1993. године, који је искоришћен као модел за конципирање бројних решења садржаних у уставима Азербејџана и Грузије из 1995. године и уставима Белорусије и Украјине из 1996. године.

Невероватна је сличност између уставних одредаба Италије¹³ и Малте¹⁴ посвећених праву на социјалну помоћ. Исто важи за субјективно право на одбрану у кривичнопроцесној материји у Уставу Словеније¹⁵ и Уставу Републике Србије.¹⁶ „Чување војне, службене или пословне тајне“ основ је за ограничење јавности у судском поступку према Уставу Хрватске (чл. 119 ст. 2), док је, по Уставу Црне Горе, за исту потребу искоришћена формулација „чувања војне, службене или пословне тајне“ (чл. 120 ст. 2). Слично томе, поређењем одредаба појединих источноевропских држава, а бивших совјетских република, са Уставом Руске Федерације могу се наћи бројне *забрињавајуће* сличности. Уз дужно уважавање чињенице да „писци устава никада уистину не почињу ни из чега (*from scratch*)“¹⁷ успостављањем и неговањем наведене праксе наноси се штета општој уставноправној култури у области европског упоредног права.

Тешко да постоји подударно мишљење различитих уставописаца о истим темама; пре је реч о пуком преписивању уставних одредаба и читавих целина уставних докумената. Својеврсна *плагијаторска* уставност ствара простор да уставни документи не испуњавају своју темељну функцију, а то је колико је год могуће аутентично регулисање живота политичке заједнице чији нормативни и друштвени живот имају да уреде. Компаративно цинично *апсорптивни* устави остављају утисак монотоније и никако не доприносе развоју упоредне уставности, у Европи и шире. Може се претпоставити да би снажење тенденције ширења уставне материје могло водити даљим „продорима“ компилаторске и плагијаторске уставности.

13 „Сваки грађанин неспособан за рад и без неопходних средстава за живот има право на одржавање и социјалну помоћ“ (чл. 38 ст. 1).

14 „Сваки грађанин који није способан за рад и нема неопходна средства за издржавање има право на одржавање и социјалну помоћ“ (чл. 17 ст. 1).

15 „Свако има право да о његовим правима и дужностима, као и о оптужбама против њега одлучује, без непотребног одлагања, независан, непристрасан и законом установљен суд“ (чл. 23 ст. 1).

16 „Свако има право да независан, непристрасан и законом већ установљен суд, (...) јавно расправи и одлучи о његовим правима и обавезама, (...) као и о оптужбама против њега“ (чл. 32 ст. 1).

17 Gluck, 2019. 50.

4. ХОРИЗОНТ УСТАВНИХ ИНСТИТУТА ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА

Проширивање уставне материје у европским државама представља опишљиву тенденцију. Свакако, постоји и позитивни аспект тог тренда, а то је смањивање ризика од произвољног регулisaња материје која утиче на свакодневни живот грађана и функционисање најважнијих политичких институција. Ипак, конституционализација све већег броја питања прети да „запрља“ простор омеђен традиционалним оквирима уставне материје.

Трезвен тематски уставни регистар треба да буде сведен на основна начела, утврђивање и опис функција најважнијих државних органа и *упућивање* на списак и садржину основних права и слобода зајемчених релевантним међународним актима. Уз то, препоручљиво је коришћење оригиналних, непренесених израза и формулација, како би сваки уставописац, у што је могуће већој мери, помогао обогаћењу европске, па и опште упоредне уставности.

Аутентичних доприноса европској уставности *ипак* има. Поједине теме које су у претходном периоду представљале законску материју уврштене су одскора у уставне документе. У ове области спадају: људско право на воду, забрана клонирања, заштита животиња, институција јавног бележништва, организација и рад независних регулаторних тела (уређивање медија, државна финансијска ревизија), те заштита потрошача. Ове теме постепено почињу да творе нову грађу уставне материје на сличан начин на који су то, након Другог светског рата, чинила људска права и основне слободе, или институције попут уставног суда или омбудсмана.

Амандманом из 2016. године у текст Устава Словеније уведено је јемство права „на пијаћу воду“ (*pravica do pitne vode*), које припада „свакоме“ (чл. 70а ст. 1 Устава). Уз то, „извори воде су јавно добро којима управља држава“ (ст. 2) и „служе првенствено трајној снабдевености становништва пијаћом водом и снабдевању привреде“ (ст. 3). Држава јемчи опскрбљеност популације пијаћом водом „преко самоуправних локалних заједница“, и то „непосредно и непрофитно“ (ст. 4). У овом је случају елоквентна и детаљима неоптерећена фразеологија срећно комбинована са пионирском увертиром у признавање сасвим новог темељног права појединца, гарантованог активностима одговорних јавних власти. У мору једва приметне уставне аутентичности, овај пример може да подстакне креативност код других (будућих) уставописаца.

Забрана клонирања људских бића сасвим је нови уставни институт. Јавне власти дужне су да српече злоупотребу манипулisaња људским генетским материјалом. Премда у овој области нема раскошних језичких решења, ради се о категорији која у све значајнијој мери запоседа простор уставних норми. Ова је материја обрађена *новијим* уставима на европском тлу, онима којима се уређује политички и институционални живот Швајцарске (1999), Србије (2006), Црне Горе (2007) и Мађарске (2011). Према Уставу Швајцарске, „сваки облик клонирања и свака интервенција у генетски материјал људских репродуктивних ћелија и ембриона су забрањени“ (чл. 119 ст. 2 т. „а“), док је Уставом Републике Србије, једноставним језиком речено, забрањено „клонирање људских бића“ (чл. 24 ст. 3; слична одредба садржана је у чл. 27 ст. 3 Устава Црне Горе). Према формулацији из Устава Мађарске (најмлађег устава на европском тлу), „забрањене су све праксе које имају за циљ еугенику, било какво коришћење људског тела или било којег његовог дела ради финансијске добити, као и људско клонирање“ (чл. III ст. 3).

Заштита животиња још једна је тема која заокупља све већу пажњу уставописаца у Европи. Обавеза је државе да гарантује „очување еколошке равнотеже и заштиту дивљих биљних и животињских врста утврђених законом“ (чл. 39 ст. IV Устава Азербејџана), а слична је одредба садржана у чл. 20а Устава Немачке. Држава усваја законе „о заштити животињског и биљног света и о очувању њиховог природног окружења у свој разноликости“, и „штити просторе којима прети истребљење“ (чл. 78 ст. 4 Устава Швајцарске), а „биљни и животињски свет“ уживају посебну државну заштиту (чл. 56 ст. 1 Устава Северне Македоније из 1991. године). Заштита животиња од мучења представља законску материју (чл. 72 ст. 4 Устава Словеније), а држава уређује „заштиту и поступање према животињама“, поштујући „неповредивост живих организама“ и безбедност животиња (чл. 80 ст. 1 и чл. 120 ст. 2 Устава Швајцарске).

У новије установе уставног права у Европи убраја се и јавно бележништво, уређено уставима Азербејџана, Грчке, Немачке, Словеније и Украјине. Према Уставу Грчке из 1975. године, јавни бележници (*οι υπάλληλοι των υποθηκοφυλακείων*) су „судски службеници (*δικαστικοί υπάλληλοι*)“, који су ускраћени за право да се кандидују за мандат члана националног парламента (чл. 94 ст. 4-5 и чл. 56 ст. 1). По Уставу Словеније, *notariat* је законом уређена јавна служба (чл. 137 ст. 2), а слично је прописано одредбом чл. 94 ст. 1 т. 5 Устава Азербејџана, те одредбом чл. 92 ст. 1 т. 14 Устава Украјине (реч је о установи која се изворно назива *notariat*) и одредбом чл. 138 Устава Немачке (*Notariat*).

Нову уставну материју представљају и независна регулаторна тела. Тако, уређивање рада медијских тела улази у обим интересовања доносилаца најсавременијих уставних решења у Европи. Ово је случај са: Радиодифузном влашћу за Малту (*Awtorità dwar ix-Xandir għal Malta; Broadcasting Authority for Malta*), Националним радиотелевизијским саветом (*Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης*) у Грчкој, Националним саветом за радио и телевизију (*Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji*) у Пољској, Врховним саветом за радио и телевизију (*Radio ve Televizyon Üst Kurulu*) у Турској и Националним саветом Украјине за питања телевизијског и радио емитовања (*Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*).

Медијско регулаторно тело „штити слободу говора, право на информацију, као и јавни интерес у погледу радиофоније и телевизије“ (чл. 213 ст. 1 Устава Пољске) и надзире рад медија (чл. 15 ст. 2 Устава Грчке и чл. 133 ст. 2 Устава Турске). Овај орган „не може да буде под управом или контролом било којег лица или другог органа“ (чл. 118 ст. 8 Устава Малте), а његова независност зајемчена је и Уставом Грчке (чл. 15 ст. 2). Исто важи и за орган државне (независне) финансијске ревизије, само што су одредбе на овом плану нешто опсежније. Стога ће, из разлога поштовања пажње читалаца, овде бити изложене само најосновније поставке. Реч је о „независном“ телу,¹⁸ чији чланови имају исти степен независности и инкомпатибилитета као да су – ни мање ни више – судије.¹⁹

¹⁸ Чл. 97 ст. 2 Устава Грузије, чл. 132 Устава Естоније, чл. 83.4 ст. 1 Устава Јерменије из 1995. године, чл. 115 ст. 1 Устава Кипра, чл. 87 Устава Летоније, чл. 108 ст. 7 Устава Малте, чл. 140 ст. 4 Устава Румуније, чл. 60 ст. 1 Устава Словачке из 1992. године, чл. 150 ст. 3 Устава Словеније, чл. 96 ст. 1 Устава Србије, чл. 90 ст. 2 Устава Финске, чл. 54 ст. 1 Устава Хрватске, чл. 144 ст. 1 Устава Црне Горе и чл. 97 ст. 1 Устава Чешке из 1992. године.

¹⁹ Чл. 115 ст. 3 Устава Кипра; чл. 108 ст. 6 т. „а“ и ст. 9 т. „ц“ Устава Малте; чл. 114 ст. 2 Устава Немачке; чл. 140 ст. 4 Устава Румуније; чл. 136 ст. 3 Устава Шпаније из 1976. године.

У најновије уставне установе убрајају се *потрошачи*. Држава штити његова права²⁰ и интересе.²¹ Шпански уставописац прописао је да државну заштиту уживају „потрошачи и корисници (*los consumidores y usuarios*)“ (чл. 51 ст. 1 Устава из 1978. године), а, налик томе, по Уставу Андоре из 1993. године, „права потрошача и корисника (*els drets dels consumidors i dels usuaris*)“ јемче се законом и јавне власти их штите“ (чл. 35). Према одредби чл. 60 ст. 1 Устава Португала из 1976. године, „потрошачи имају право на квалитет (*direito à qualidade*) купљених добара и услуга, на образовање и обавештеност, на заштиту здравља, безбедности и њихових економских интереса, као и на надокнаду за претрпљену штету“. Очито је заштита потрошача једно од пионирских подручја уставне креативности у XXI веку, не без разлога.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Питање шта треба да садржи устав убраја се у она којима није примерен само један одговор. Свакако, устав треба да буде штедљиво писан и текстуално колико-толико рационалан документ. Разуме се, сабити уставну материју у сувишне тесне и уске „олуке“ није начин за исправно уређивање обима уставних одредаба. Истовремено, постоји потреба за остваривањем одговарајуће равнотеже између све видљивије потребе за уставним уређивањем широког опсега нормативне материје и, с друге стране, уважавањем концепта достојанства устава.

У уставима највећег броја европских држава постоји очигледна потреба за поједностављењем уставног текста, одликованим јасним и кратким изразима и формулацијама. Уношење веће мере уређености у уставе европских држава, у сагласју са начелом лакоће уставног казивања, био би показатељ промене у добром правцу. Уставописци би требало да снагом своје надарености представе потенцијал за привлачење талената, уместо да „саучествују“ у процесима који су модел за континуирано постављање непривлачних уставних „реплика“. Делује да је одлучност да се одреди и учврсти правац стицања угледа појединачних устава и његових потенцијално нових решења скупа и ретка „роба“.

Иако су присутна одређена изворна (аутентична) решења, ретка на плану упоредног устаног права, потребно је да мерила упоредне уставности буду „притегнута“, у смислу ограничавања процеса типизације садржине уставних докумената. Садржинска особеност устава, у смислу подручја односа који се уставом уређују, требало би (морала би) да буде очувана нарочитим напорима. Устав као систем хијерархијски *последњих* норми мора да у своје ткиво уклопи нове институте. Ипак, његови писци треба да воде рачуна о томе да навођење нових уснова, у мери у којој је то изводљиво, испуњава своју првобитну функцију – поједностављење комуникације између права и грађана који живе под условима постављеним тим правом.

²⁰ Чл. 90 ст. 1 *Устава Републике Србије*; чл. 70 ст. 1 *Устава Црне Горе*; чл. 97 ст. 1 *Устава Швајцарске*.

²¹ Чл. 31 ст. 1 и чл. 46 ст. 5 *Устава Литваније*; чл. 81 т. „и“ *Устава Португала*; чл. 172 *Устава Турске*; чл. 42 ст. 4 *Устава Украјине*.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Friedman, Lawrence M., A History of American Law, Second Edition, Simon & Schuster, New York, 1985.
- Gluck, Carol, Japan's Constitution Across Time and Space. *Columbia Journal of Asian Law* (2019, Vol. 33), pp. 41-63.
- Марковић, Ратко, 2006. Устав Републике Србије из 2006 – критички поглед. Анали Правног факултета у Београду, 2/LIV:5-46 (2006). (Marković, Ratko, 2006. Ustav Republike Srbije iz 2006 – kritički pogled. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 2/LIV:5-46 (2006).
- Марковић, Ратко, *Уставно право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, 2012. (Marković, Ratko, Ustavno pravo, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2012).
- Marković, Ratko. 2004. *What Should Serbian Constitution Be Like*, Facta Universitatis, Series: Law and Politics Vol. 2, No 1, 2004: 1-6.
- Петров, Владан, *Уставно право*, Универзитет у Београду – Правни факултет, 2022. (Petrov, Vladan, Ustavno pravo, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2022).
- Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021. (Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/2006 i 115/2021).
- Verdussen, Marc, *La Constitution belge: Lignes & entrelignes*, Le Cri édition, Bruxelles, 2004.

NEW CONSTITUTIONAL CATEGORIES IN EUROPE: SOME THOUGHTS ABOUT UTILE AND CERTAIN LESS DESIRABLE ASPECTS OF EXPANDING MATERIA CONSTITUTIONIS

Vladimir Mikić²²

Institute of Comparative Law

Summary: *Expanding the constitutional content has its positive and, also, less favorable effects. Making certain issues the matter of the constitutional regulation has for long been established as a tendency in the European comparative constitutional area. Constitutionalization of a rising number of categories and non-legal terms conflicts with the dignity of the constitution, having, at the same time, for consequence a more limited possibility of an arbitrary sub-constitutional regulation of various matters.*

A more favourable aspect of the noticed trend is contained in branching out into a delta of original expressions of competences of the constituent power. The constitutionalization of independent regulatory bodies is ever more visible, as is the gradual elevation of the consumers' protection or the widening of fundamental rights on the status of the constitutional content. On the other hand, a noticeable tendency of unadjusted transposition of international legal acts in the field of human rights in national constitutions, contributing to the transfer of constitutional emphasis towards the law of human rights. The content of numerous constitutions is too much of a unitary nature for the legitimate requests of theory which claims that constitution is the expression of sovereignty of every state, as well as of its subjects to whom the constitution-making capacity belongs.

The expansionism of the constitutional law appears as a simplified expression of the necessities recognized elsewhere, and forged through very particular political circumstances and social relations. The paper indicates the ways in which described deficiencies can be eliminated, for the purposes of protecting the dignity of constitution, and promoting the expression of an authentic constitution-making power, based on a conclusion constructed upon the analysis of constitutions of European countries.

Key words: *Constitutional content; Comparative constitutional law in Europe; Constitutional institutes*

²² Research Associate, Institute of Comparative Law, Terazije 41, Belgrade, Republic of Serbia, v.mikic@iup.rs, mikic.vlada@gmail.com, ORCID iD: 0009-0001-8706-4175.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

34"20"(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Изазови и перспективе развоја
правних система у XXI вијеку" (4 ; 2024 ; Бања Лука)

Зборник радова. Том I / Међународни научни скуп
"Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку",
Бања Лука (2024) = Zbornik radova. Tom I / Međunarodni naučni
skup "Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku",
Banja Luka (2024) = Conference proceedings. Vol. I / International
scientific conference "Challenges and perspectives of the development
of legal systems in the XXI century", Banja Luka (2024) ; [главни
и одговорни уредник Жељко Мирјанић ; уредници Игор
Милинковић, Бојан Влашки, Стојана Петровић]. - Бања Лука :
Правни факултет = Faculty of law, 2024 (Бања Лука : Графид).
- 468 стр. ; 23 см. - (Изазови и перспективе развоја правних
система у XXI вијеку, ISSN 2831-1310)

Доступно и на: <https://mnsisc.pf.unibl.org/>. - На врху насл. стр.:
Универзитет у Бањој Луци = University of Banja Luka. - На насл.
стр.: Година 4, број 4. - Радови на срп. и енгл. језику. - Текст ћир.
и лат. - Тираж 100. - Уреднички уводник, Editorial introduction
: стр. 11-13. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Abstracts.

ISBN 978-99976-54-24-3

COBISS.RS-ID 142012161